

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**Формування громадянської
відповідальності учнів початкової школи в
умовах НУШ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 211.2 М групи,

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної (наукової)

програми Початкова освіта

Баланович Марія Сергіївна

Керівник к. пед. н., доцент Борисенко Н.М.

Рецензент к. пед. н., доцент Денисенко В.В.

Херсон – 2020

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз;

НУО – Неурядова організація;

НУШ – Нова Українська школа;

ОДГ – Освіта для демократичного громадянства;

ОПЛ – Освіта з прав людини.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 Теоретичні засади процесу громадянської відповідальності учнів початкової школи	8
1.1. Аналіз категорій дослідження в науково історичному аспекті	8
1.2. Особливості формування громадянської відповідальності учнів початкової школи в закладах освіти в Україні	11
1.3. Характеристика підходів до процесу формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у досвіді зарубіжних країн	16
РОЗДІЛ 2 Методика впровадження елементів формування громадянської відповідальності	25
2.1. Впровадження методики формування громадянської відповідальності в практику початкової школи	25
2.2. Формування громадянської відповідальності в створених мікросоціумах освітнього простору початкової школи	30
РОЗДІЛ 3 Аналіз експериментальної роботи	36
3.1. Методика організації експериментального дослідження на прикладі проектної діяльності	36
3.2. Аналіз експериментальної роботи з теми дослідження	42
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТКИ	
Додаток А	59
Додаток Б	61
Додаток В	62
Додаток Г	63

ВСТУП

Останнім часом, особливо в умовах пандемії що кардинально вплинула на різні складові національних освітніх систем: зміст освіти, підготовку вчителів, управління освітою, оцінювання, методіку навчання тощо, постає питання формування у членів суспільства громадянської відповідальності.

Перед Україною в цей час надзвичайно гостро постають проблеми потребу підготовки і виховання нової генерації громадян на засадах цінностей демократичного суспільства – верховенстві прав людини, рівності і взаємній відповідальності. Але виховання справжнього громадянина можливе лише за умови створення демократичного середовища у навчальному закладі, де учень на власному досвіді навчається брати відповідальність та приймати рішення, розуміє та реагує на процеси, що відбуваються в його оточенні через призму демократичних процесів у суспільстві.

Україна, як член Ради Європи, підтримує й запроваджує в національну систему освіти основні елементи громадянського виховання, що багато років розробляються цією організацією. Європейські країни вже багато років впроваджують навчання у різних закладах освіти базових елементів демократії. Громадянська відповідальність є одним з таких базових елементів. Здобувачі освіти отримують знання про політичну систему, закони, гендерну рівність, можливості громад, конституційні права у закладах освіти. Громадянська відповідальність в Україні тлумачиться як підпорядкування законам і участь у виборах, що є недостатнім.

Сьогодні зростає потреба у громадянській відповідальності, а також у активній участі суспільства в житті громади. Суспільства яке забезпечує та покращує постійний розвиток місцевої громади та країни. Молодь яка активно бере участь у житті суспільства, може виконувати функції місцевих громад. Взаємодія молоддю між собою, та старшим

поколінням сприяє розвитку громади, оскільки вона перетворюється на більш цілеспрямований процес. Молодь визначає свої спільні потреби та спільно працює над їх виконанням. Взаємодія є одним з головних чинником в роботі громади та суспільства

Перед школою постають завдання – сприяти цим процесам, використовуючи різні методи, прийоми, своєрідну мотивацію як у процесі навчання, так і поза ним. Щоб забезпечити постійний розвиток суспільства необхідна система сприяння громадянській відповідальності. Найперше місце в цьому посідає навчання молодого покоління. Найважливішою частиною сприяння громадянській відповідальності займаються школи - громадянська освіта сприяє розвитку громадянських компетентностей, тим самим сприяючи розвитку громадянської участі та відповідальності. Також важливим у вихованні громадянсько відповідального суспільства є виховання в сім'ї. Саме в родині ставлення до громадянської відповідальності формується на прикладі, який подають батьки. Поліпшення громадянської освіти сприяє участі громадян у житті суспільства.

Питанням формування громадянина у наш час присвячено праці К. Муздибаєва, М. Левківського, Г. Ломакіної, , О. Сухомлинської, І. Беха, О. Савченко, М. Стельмаховича, та ін. Сьогодні найактивніше відстоює необхідність громадянського виховання в Україні творчий колектив під керівництвом О. Сухомлинської, зокрема, М. Боришевський, К. Чорна, І. Тараненко, С. Рябов та ін.

Мета дослідження – аналіз педагогічних умов процесу формування громадянської відповідальності учнів початкової школи в умовах НУШ.

Об'єкт дослідження – освітній процес початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування громадянської відповідальності учнів початкової школи в умовах НУШ.

Для реалізації поставленої мети в дослідженні були визначені наступні завдання:

1. Аналіз основних категорій дослідження, а саме: «відповідальність», «громадянськість», «громадянська відповідальність» в науково-педагогічній літературі.

2. Ознайомитися з досвідом формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у закладах освіти України та у досвіді зарубіжних країн.

3. Впровадити методику формування громадянської відповідальності в практику початкової школи.

4. Визначити умови ефективного формування громадянської відповідальності в створених мікросоціумах освітнього простору початкової школи.

5. Описати методику організації експериментального дослідження на прикладі проєктної діяльності.

6. Провести аналіз експериментальної роботи з теми дослідження.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та систематизація теоретичних і емпіричних даних; емпіричні – педагогічні спостереження, бесіди, анкетування, узагальнення педагогічного досвіду, вивчення нормативно-методичної документації з навчально-виховної роботи; експериментальні – педагогічний експеримент (діагностувальний, формувальний); методи обробки результатів дослідження - кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики.

Практична значущість моєї роботи полягає в тому, що вона може бути використана вчителями початкової школи в освітньому процесі, керівництвом шкіл, викладачами вищих навчальних закладів, студентами вищих навчальних закладів, в процесі формування громадянської відповідальності здобувачів освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в процесі власне педагогічного дослідження, результати дослідження оприлюднювалися на педагогічній раді школи № 15, та методичному семінарі кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти. За темою дослідження була опублікована стаття у збірнику наукових праць студентів «Науково-методичні засади становлення сучасного педагога», та пройдено сертифіковану програму, онлайн-курси: «Бери й роби», «Права людини в освітньому просторі»(Додаток В).

Тема дослідження відбувалась у рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти» та теми досліджень проблемної групи «Природничо-суспільствознавча підготовка фахівця дошкільної та початкової освіти» .

Структура роботи. Дана дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1 Аналіз категорій дослідження в науково історичному аспекті

Тема нашого дослідження передбачала аналіз основних категорій таких як: «відповідальність», «громадянськість», «громадянська відповідальність».

Поняття «відповідальність» має багато значень. В різних сферах вживається відповідно до змісту. В нашій магістерській роботі ми розглянемо його з різних точок зору: філософської, психологічної та педагогічної.

Соціальні філософи визначають відповідальність по різному. У філософському енциклопедичному словнику 2002 року дається таке визначення відповідальності: «відповідальність – це філософське поняття, яке відноситься більше до соціології, позначає ступінь відповідності поведінки – людини, групи людей, країни тощо, нормам які утворилися в суспільстві, законам. [26] В залежності від сфери діяльності виділяють правову (юридичну), моральну та політичну відповідальність, а в залежності від суб'єкта відповідних дій – колективну, групову та індивідуальну тощо.

Відповідальність утворюється відповідно до тих умов, що ставить перед особистістю суспільство або соціальна група, колектив. Коли особистість освоює їх, то вони перетворюються на центр її мотивації. Становлення особистості допускає виховання в ній почуття відповідальності, яке з часом стає її головною рисою. Важливе значення набуває відповідальність, за окрему роботу у перехідних суспільствах, що є найбільш нестійкими, коли навіть малі флуктуації (в цьому випадку

можуть бути дії однієї особистості) можуть підвести до непотрібних соціальних біфуркацій. [18]

Аналізуючи вище сказане, стверджуємо: що вибір переплітається з величезною соціальною та моральною відповідальністю за наслідки від цього вибору. Саме з цих причин реальний вибір різниться від свавілля тим, що утворюється як результат складного поєднання об'єктивних можливостей навколишньої дійсності і суб'єктивної різноманітності внутрішнього світу людини, придбаного нею досвіду, саме соціального досвіду. В ході вибору стають зрозумілими реальні мотиви, духовне та моральне різноманіття людини. Так як свобода вибору є випробуванням на наявність та силу таких якостей особистості, як честь, совість, гідність і звичайно відповідальність тощо.

Свобода і відповідальність – це тотожні поняття. За свободою тягнеться відповідальність та обов'язки людини перед соціумом, серед якого вона перебуває. Відповідальність є платою за свободу. Як стверджував Ж.П. Сартр «Відповідальність не перешкоджає свободі, це її закономірний наслідок». [22]

У психології розглядають співставлення свободи та відповідальності, і як наслідок визначаються межі свободи людини та її діяльності в цілому.

Відповідальність – характерна для сформованої особистості форма саморегуляції і самодетермінації, проявляється в усвідомленні того, що вона є об'єктом здійснюваних вчинків та наслідків за них, в розумінні того, що вона є причиною змін (або протидії змінам) у навколо неї. [21]

В психології, в більшості західній, відповідальність визначається не як виокремлене поняття або явище, а проявляється чи функціонує в тестах, експериментальних схемах. Одним із видів відповідальності виступає соціальна відповідальність – тобто намагання людини, її схильність вести себе так, як хочуть люди навколо неї, рахуючись з їх інтересами і соціального цілого. Відповідно до прийнятих норм та

виконуючи своєрідні ролі. К. Муздибаєв, робивши аналіз закордонних праць з відповідальності, висвітлив характеристики відповідальності в соціумі: чіткість, пунктуальність, відданість людини щодо певних обов'язків та вмінні нести відповідальність за наслідки своїх дій та вчинків. [11]

Загальнопсихологічний підхід виділяє відповідальність як незалежну категорію психології, центром якої є виділена особистісна риса, чи різні категорії: почуття відповідальності, спроможність відповідати, підготовленість (настанови) до тримання відповідальності, риси особистості тощо. Відповідальність завжди нерозривно зв'язана з прийняттям рішень, з певним вибором, з діяльністю людини, з певною дією чи відмовою від неї. [20]

Але потрібно зазначити, що як би не трактувалося поняття відповідальності, але головним є внутрішня готовність особистості нести відповідальність, можливість дати відповідь.

У педагогіці поняття «відповідальності» пов'язане з формуванням автономності, становленням свободи особистості, тобто вільного прийняття рішень у своєму житті. Цій особистісній якості найчастіше заважає гіперопіка в сім'ї. В школі вона постає у вигляді навчання та виховання. Така установка у дорослих особистостей відбувається у сукупності соціально-перцептивних стереотипів, представлення про неспроможність дітей до самостійної, незалежної діяльності.

Відповідальність у особистості зароджується та розвивається у освоєнні дитиною прикладів соціальної поведінки під час пізнання та виконання правил ігор, у співпраці та взаємовідносинах. Тому що дитина отримує соціальний та моральний досвід, розвиток під час ускладнення її гри, ускладнення навчання, праці, під час зміни її соціальних ролей та суспільних відносин. Саме тому формувати відповідальність у особистості слід виховуючи морально-духовні цінності, громадянськість та громадянську відповідальність в цілому.

Волкова Н.П. в посібнику з педагогіки дає визначення *громадянськості* як морально-духовної цінності, як певного світогляду, який накладає певну відповідальність перед громадянами своєї Батьківщини. [2]

А от в словнику з української мови визначення *громадянськості* постає як розуміння громадянами своїх обов'язків та прав відносно своєї держави та соціуму. [23]

Виходячи з визначень відповідальності та громадянськості, переходимо до визначень громадянської відповідальності. Наприклад М. Левківський дає таке визначення: уміння учнів, особливо у ході ставання старшими рівноцінно поєднувати обов'язки та права, нести зобов'язання у ході включення в якусь діяльність, можливість створень стосунків з оточенням для самореалізації. [10]

Якщо розглядати громадянську відповідальність з точки зору загалом особистості, а не тільки учнів то Г. Ломакіна дає інше визначення громадянської відповідальності: можливість особистості оцінити свою поведінку з погляду позитиву чи негативу для суспільства, яка співставляє свої дії з правилами, та зі своїми можливостями. [31]

Але громадянську відповідальність слід розглядати не тільки як перелік норм та обов'язків, але як можливість для самореалізації та саморозвитку громадянина в певній спільноті.

1.2 Особливості формування громадянської відповідальності учнів початкової школи в закладах освіти в Україні

У роки, що настали після здобуття незалежності у 1991 році, з'явився новий інтерес до розвитку демократичних цінностей в Україні. Роль громадянської освіти у демократичному розвитку нового покоління було підтверджено державним законодавством. Закон "Про загальну середню освіту" (1999), вимагав, щоб освіта була «спрямована на

забезпечення громадянського виховання». Що це означає на практиці, у широкому діапазоні досліджувались школи та підготовка вчителів, проекти громадянської освіти та програми, що проводяться в основному за ініціативою та з досвідом міжнародних організацій. [4]

Однак поступовий розвиток нових підходів до громадянської освіти у школах певною мірою був порушений вибухом конфлікту в 2014 році. При створенні великої кількості біженців та внутрішньо переселенців, пропагандистська та інформаційна війна та негативне сприйняття демократичних процесів у деяких частинах населення, просування демократичного громадянства та прав людини у школах стають не тільки більш суперечливими, але і більш нагальними.

В даний час теми, що стосуються громадянської відповідальності, представлені в офіційній шкільній програмі у вигляді факультативних курсів, які входять до ряду соціальних досліджень.

На початковому та середньому рівнях факультативні курси вибирає школа. У старшій школі вибір факультативу переплітається з навчанням за профілем.

Між навчальною програмою та за її межами можна спостерігати широкий спектр різних видів діяльності, пов'язаних з громадянською діяльністю шкіл та місцевою та національною громадами. Частота та структура цих видів діяльності змінюється залежно від школи. Вони включають: соціальні дії учнів у взаємодії з членами місцевої громади через шкільні клуби; студентські ради; зв'язки з комітетами та службами місцевого самоврядування; студентська волонтерська діяльність, наприклад, у дитячих будинках, дитячих садках чи арміях; молодіжні організації; етнографічні / фольклорні виїзди; зустрічі з державними посадовими особами чи правоохоронними органами; конкурси, наприклад, написання листів громадським діячам, плакати з громадянською тематикою або вшанування пам'яті важливих дат або подій; співпраця з громадою для покращення громадських парків та

садів; пішохідні екскурсії для пізнання місцевості; вирішення конфліктів; тематичні дискусійні вечори; громадські роботи; робота над шкільною газетою; проведення опитувань у школах чи громадах; виставки; клуби громадянської освіти тощо. Деякі з цих видів діяльності ведуть самі школи, інші - неформальні освітні організації.

Починаючи з 1990-х рр. відбувся широкий спектр проєктів та ініціатив, пов'язаних з формуванням громадянськості у школах України. Хоча їх в основному очолюють міжнародні організації, вони відвели важливу роль спадщині на місцевому рівні з точки зору нових навчальних планів, ресурсів та традиційних практик. Вони включають: пілотну програму державної юридичної освіти, яку веде Street Law, американська організація.

Фонд "Відродження"; Освіта для демократії в Україні, програма підготовки, яку підтримують ЄС та США: викладачів, викладачів педагогічного університету та інших фахівців з громадянського виховання 9-11 класів, в т.ч. розробка посібника; Громадянська освіта - Україна, проєкт який фінансується ЄС, пілотний проєкт у 2005-2008 роках, громадянська освіта як факультативний шкільний предмет, і включала систему компетентностей учнів, ресурси, посібники та курси для педагогічних університетів; [5] Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні, швейцарська ініціатива (2005-10), що передбачає адаптацію та публікацію трьох членів Ради Європи Посібники ОДГ / ОПЛ; Забезпечення якості освіти для демократичного громадянства (2007–2010 рр.), Якою керують викладачі з викладання демократії та партнерства; Спільнота споживачів та державні установи, проєкт ЄС-ПРООН (2008-10) в результаті 1-11 / 12 класів факультативний курс з навчання споживачів; Громадянська компетентність шкільної молоді, в результаті з'явився посібник з розвитку громадянської компетентності у молоді; План дій Ради Європи для України (2011-14) щодо реформ, що стосуються прав людини, демократії та верховенства права в Україні, в

тому числі з Міністерством освіти і науки проєкт зі зміцнення прав дітей. [36]

На додаток до проблем, що виникають внаслідок нинішніх конфліктів, існує ще ряд проблем, з якими стикається подальша формування відповідальності у шкільне життя. До них належать:

- Не існує окремої або обов'язкової загальної основної програми громадянської освіти в школах України. Факультативні курси направлені на громадянську відповідальність викладаються далеко не у всіх школах, а якщо викладаються то не отримують багато часу за розкладом. Самі курси не завжди чітко стосуються громадянськості. Крім того, зміст цих курсів має тенденцію до подання фактичних знань, а не демократичних концепцій та компетенцій.

- Не існує чіткої роз'яснення щодо того, як аспекти громадянської освіти можуть бути інтегровані у повсякденне життя та стосунки в школах або у зв'язках між школами та їхніми громадами, наприклад, через практичні можливості для права голосу або соціальних дій. Хоча різноманітні позакласні заходи можуть відбуватися в різних школах, незрозуміло, наскільки вони розглядаються як можливості для вивчення демократії та прав людини. Частіше такі заходи проводяться просто для розвитку патріотизму та поваги до нації та національної історії. [34]

- Багато вчителів не мають доступу до якісного програм та посібників, щоб сучасно викладати та навчати в галузі громадянства. У той час як різноманітні ресурси були отримані за допомогою різних проєктів розвитку і деякі введені в експлуатацію посібники Ради Європи не завжди відомі або легко доступні практикам. Навіть там, де вони є, практики не завжди володіють теоретичним знаннями, щоб зрозуміти, як ці ресурси можна використовувати з найбільш ефективно. Особливо це стосується викладачів предметників, які можуть не розглядати громадянське навчання як свою особисту відповідальність.

- Викладання предметів з громадянським спрямуванням часто не дає змоги зробити навчання реальним для школярів. Дослідження показують, що багато школярів щодня відчувають труднощі із застосуванням громадянських знань в повсякденному житті, аналізуючи соціальні та політичні проблеми, або обговорюючи та обговорюючи проблеми. Подібним чином є думка, що позакласна діяльність не настільки ефективна, як може сприяти формуванню активної громадянської позиції та навчити участі в громадському житті. [9]

Почати вирішувати ці проблеми та працювати над більш ефективним та стійким підходом до навчання громадянства в системі освіти буде важливо визначити шляхи:

- підвищення обізнаності в аспектах теорії та практики в сфері громадянської освіти протягом усієї освітньої системи, в тому числі на рівні політики. Зокрема, розуміння того, що цілі громадянського виховання і виховання любові до країни та повага до національних традицій не одне й те саме хоча і доповнюють один одного;

- посилити компонент громадянської освіти в офіційній навчальній програмі;

- підвищення рівня обізнаності в школах з питань громадянства не лише як окремого предмета, але і як загальношкільного підходу. В якому знання та можливості для участі школярів у повсякденному житті та прийнятті рішень сприяє навчанню так само, як передача предметних знань у класі - через поширення ідей для практичних дій, які школи можуть здійснити у цій галузі; [30]

- набір освітніх фахівців, які вже брали участь у навчальних програмах та діляться з колегами, наприклад, завдяки співпраці в школі, наставництву вчителів, професійному спілкуванню або залученню у програмах "навчання тренерів";

- ефективніше використовувати інструменти та ресурси Ради Європи, включаючи останні публікації про компетентності учнів щодо демократичної культури, громадської відповідальності - не обов'язково як офіційні шкільні посібники або путівники, а наприклад ресурси та рекомендації які будуть скоріше як джерела ідей та мотивації до активних дій.[33]

Отже, в Україні було багато освітньої діяльності в галузі, яка стосується громадянської освіти, включаючи розробка нових навчальних програм, навчальних матеріалів та активних та інтерактивних методів навчання. Також склалася традиція позаурочної та позашкільної діяльності, що включає волонтерство молоді та участь у місцевому та національному громадському житті через формальну та неформальну освіту. Це все разом , створює сприятливе середовище, в якому для початку слід створювати в школах послідовний та систематичний підхід формування, необхідний для відновлення віри в демократію та демократичний процес в Україні сьогодні.

1.3 Характеристика підходів до процесу формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у досвіді зарубіжних країн

Характеристика підходів до процесу формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у референтних країнах дозволило з'ясувати:

Визнаючи існуючий зміст освіти Латвії на етапі базової освіти (Правила № 530 Кабінету Міністрів (стандарти базової освіти, стандарти предметів базової освіти та зразки програм базової освіти)) слід зазначити, що в Латвії не існує окремого предмета "Громадянська освіта" - зміст громадянської освіти на етапі базової освіти інтегрований здебільшого в предмет "Соціальні науки", а також виділений у предметах "Історія Латвії "та" Історія світу ".

Водночас не існує єдиного підходу та розуміння процесу формування громадянської відповідальності в загальноосвітніх школах Латвії як на етапах базової, так і загальної освіти. Подібна ситуація щодо процесу формування громадянської відповідальності можна спостерігати і в інших країнах. У 2012 році Європейська Комісія підтвердила Експорт Інформаційної мережі Європейської системи (Eurydice) «Громадянська освіта в Європі». Цей звіт надає інформацію про таких членів Європейського Союзу: Ісландія, Норвегія, Хорватія та Туреччина. У звіті робиться висновок: що «громадянська освіта» була включена до змісту освіти у всіх цих країнах. У школах його викладають за трьома різними підходами: як окремий предмет, як тема в окремих предметах чи тема в комбінованих предметах. Часто застосовується поєднання всіх трьох цих підходів. [37]

Загалом зміст громадянської освіти складається з великого спектра тем. Які включають основні принципи демократичного суспільства, новітні тенденції сучасного суспільства, наприклад культурне різноманіття та довгостроковий розвиток, а також міжнародні питання Європи.

Дослідження «Eurydice» показують точні тенденції процесів громадянської освіти в Латвії - опитуючи вчителів, запитували, що є метою громадянської освіти, то отримали відповіді: покращення знань про права та обов'язки громадянина (62,8%), лише 4,4% вчителів вважають, що метою громадянської освіти є підготовка до участі у політичних процесах. Вчителі Латвії вважають головною метою громадянської освіти є сприяння критичному та незалежному мисленню (60,7%), але ефективна стратегія подолання расизму та ксенофобії вважається менш важливою (1,2%).[38]

Для більш успішного впровадження громадянського виховання на етапі базової освіти та сприяння громадянській участі необхідно створити модель громадянської компетентності, яка базується на

існуючому змісті освіти Латвійської Республіки. Професійна компетентність вчителів має вирішальне значення і для громадянської освіти. Педагог А. Самусевич стверджує, що: „процес пошуку оптимального методологічного рішення, яке відповідає завданням сучасної школи, ніколи не може бути закінчений. Завжди виникатимуть нові потреби та труднощі в педагогічному процесі, який вимагає інноваційного методологічного підходу та високого рівня методичної компетентності вчителя ». [40]

Система освіти - це інструмент державної політики, завдання якої є виховувати суспільство, особливо молоде покоління, щоб воно знало, як жити в конкретній політичній та економічній системі успішно для себе та бути корисним для суспільства та держави. Зміни, що відбуваються в Польщі з 1989 р., що полягають у побудові політичного та соціального порядку на основі цінностей – демократичних, особистісних, ідеологічних, економічних та політичних. [14]

З початку шкільної освіти здійснюється освіта та виховання, що сприяє виробленню громадянських, патріотичних та соціальних установок учнів. Робота школи: зміцнення почуття національної ідентичності, прихильності до національної історії та традицій, підготовка та заохочення до дій на благо шкільного середовища та місцевості, включаючи участь у соціальних та благодійних кампаніях. Школа піклується про виховання дітей та молоді у дусі прийняття та поваги інших людей.

Згідно з розпорядженням Міністра національної освіти від 14 лютого 2017р. про основну навчальну програму дошкільної освіти для дитячих садків, відділень дошкільної школи в початкових школах та інші форми дошкільної освіти, загальна освіта в початковій освіті спрямована, зокрема, на:

- введення школярів у світ цінностей, включаючи відданість, співпрацю та солідарність, альтруїзм, патріотизм та повага до традицій,

демонстрація моделей поведінки та побудова соціальних відносин, що сприяють безпечному розвитку школяра (сім'я, друзі);

- посилення почуття індивідуальної, культурної, національної та регіональної ідентичності та етнічної;
- формування в учнів самооцінки та поваги до гідності інших людей;
- формування відкритого ставлення до світу та інших людей, активність у соціальному житті та колективна відповідальність.

Найважливіші навички, сформовані в загальноосвітній школі в початковій школі у галузі формування соціальних та громадянських компетентностей :

- колективна робота та соціальна активність;
- активна участь у культурному житті школи, місцевої громади та країни. [41]

В останні кілька років зростає інтерес до внеску освіти у розвиток Молдавського суспільства, особливо в контексті демократизації та розвитку загальноєвропейського значення.

Цей інтерес перетворився на політику шляхом прийняття Кодексу про освіту, який постановив виокремити види нових соціальних та громадянських компетенцій, необхідних сучасним громадянам, включаючи почуття ініціативи, здатність до саморозвитку, знання та вміння, необхідні для незалежної думки та дій, відкритість до міжкультурного діалогу в контексті національних та загальнолюдських цінностей.

Кодекс також встановлює нові вимоги до демократичного правління в школах та забезпечення залучення дітей, батьків та шкільного персоналу у процес прийняття рішень у школі. Національний план дій у галузі прав людини робить якість освіти з прав людини національним пріоритетом, зокрема щодо модернізації навчальних планів, надання навчальних матеріалів та підготовки вчителів.

Наголошується в Стратегії «Освіта-2020» важливість освіти для життя та навчання для активної громадянської позиції та соціальної згуртованості.

Шкільна програма: в даний час зміст, що стосується громадянської освіти, в основному здійснюється через морально-духовну освіту в початкових школах (1-4 класи) та уроки громадянської освіти в середніх (5-9 класи) та середніх школах (10-12 класи). Ці об'єкти є обов'язковими.

Морально-духовне виховання викладається протягом одного уроку на тиждень. Воно стосується переважно православної релігії та національних традицій та свят, а також охоплює норми та правила, права та обов'язки дітей та громадську діяльність.

Громадянська освіта викладається один урок на тиждень. Вона складається з чотирьох модулів: Людина – соціальне буття; Демократичне суспільство; Життя та здоров'я - особисті та соціальні цінності; Особистий розвиток та кар'єра, керівництво. На рівні середньої школи модулями є: Людина - соціальна істота; Закон - інструмент захисту людського існування; Життя та здоров'я - особисті та соціальні цінності; Особисте зростання та профорієнтація. На обох рівнях вчителям рекомендується використовувати активні та інтерактивні методи.

На додаток до обов'язкової навчальної програми, школярі обирають факультативні предмети, які покликані зробити свій внесок для розвитку пересічних компетенцій. До затвердженого переліку факультативних предметів в початковій школі входить - міжнародна освіта та освіта для розвитку громади. На рівні середньої школи варіант громадянської освіти - це освіта в галузі прав людини.

Заплановані результати з усіх цих предметів формуються у формі конкретних навчальних компетентностей.

Одним із важливих позакласних заходів, який безпосередньо стосується освіти в галузі прав людини, є «Турнір на права дітей». Він бере початок з 2013 року та щороку організовується Міністерством освіти у співпраці з Інформаційним центром з прав дитини. Керуючись вчителями, діти пропагують права людини та дітей шляхом моніторингу індивідуальних прав та звітування перед носіями обов'язків. Всім зацікавленим викладачам пропонується тренінг. Діти в групах визначають конкретне право, глибоко його вивчають, виділяють показники, що базуються на правах його здійснення, збирають данні з різних джерел, а також роблять та представляють звіт.

Кодекс про освіту, прийнятий у 2104 році, передбачає, що адміністративна рада школи повинна включати, окрім керівника школи та представника місцевої адміністрації, троє батьків, двоє вчителів та одного учня.

Стандарти якості для початкової та середньої школи включають 3 чіткі критерії, що стосуються демократичного управління школою: діти беруть участь у процесах прийняття рішень з усіх шкільних аспектів; школа систематично спілкується та залучає сім'ю та громаду до процесу прийняття рішень; школа, сім'я і громада готує дітей до життя в міжкультурному суспільстві, заснованому на демократії.

Також проєкт Професійних стандартів для керівників шкіл включає створення та заохочення ефективних стосунків з громадою як одна з 8 компетенцій керівників шкіл. Це включає сприяння інклюзивній шкільній культурі та клімату взаємоповаги, а також моделювання та сприяння відкритості спілкування.

Школам пропонується сприяти навчанню учнів шляхом створення шкільних рад та участі в програмі «Національна рада учнів».

НУО зіграли важливу роль у закладанні деяких основ розвитку громадянської освіти у школах в Молдові. Вони відповідають за більшу частину забезпечення професійної освіти вчителів на місцях, а також за

розповсюдження посібників та інших матеріалів. Наприклад: Товариство Освіти та прав людини підтримали Міністерство освіти у розробці та впровадженні курсу «Ми»; Інформаційний центр з прав дитини (CRIC) розробив інструменти, навчальні та інші матеріали для громадянської освіти та проведення навчальних програм; Amnesty International Молдова розробила і пілотувала факультативний курс для загальноосвітніх шкіл "Права людини".

НУО та молодіжні організації також відіграли важливу роль у проведенні позакласних програм, заходів та проєктів - включаючи сприяння Національній раді учнів, Національному турніру з питань дитини та правозахисних та спеціальних груп, що консультуються з конкретних питань, таких як обов'язкова шкільна форма та форма підсумкового іспиту. [39]

На офіційному рівні школи в Грузії мають багато ключових структур для інтеграції ОДГ / ОПЛ в систему освіти - включаючи обов'язкові та факультативні предмети, що стосуються громадянської освіти, у різному віковому діапазоні (крім дошкільної), а також низку можливостей для включення демократичних форм прийняття рішень у шкільне життя через учнівські ради, участь батьків та зв'язки з громадою.

Однак на практиці нині існує низка важливих питань, що стоять перед цим процесом інтеграції.

До них належать:

- Час, присвячений темам громадянської освіти у обов'язковій навчальній програмі, різниться, але, як правило обмежений. Лише 4 з 32 підрозділів з морально-духовної освіти (1-4 класи) можна сказати, стосується громадянської освіти. У Громадянській освіті (5-9, 10-12 класи) існує мало громадянськості. Вміст, пов'язаний такий, що права дітей часто охоплюються лише поверхнево, а іноді і зведено до кількох

уроки на рік або пропущено. Як правило, обов'язки дітей мають більше охоплення ніж їх права.

- Незважаючи на зусилля різних організацій у цій галузі, багато вчителів громадянської освіти все ще отримують мало попередньої підготовки або підвищення кваліфікації, що стосується громадянської освіти, а викладачі інших предметів ще менше. Особливо - це загальний брак знань про права дітей та брак вчителів, які вміють знають правильні форми викладання, вміють вести дискусії, і взагалі вести активне навчання з вирішенням проблем які стосуються реального життя або залучення разом з громадою поза школою. Багато вчителів продовжують покладатися на традиційні лекції, поширюючи факти, а не розвиваючи компетентності.

- Загалом бракує навчальних матеріалів та ресурсів з питань навчання правам дітей та інших аспектів з громадянської освіти. Кілька корисних керівництв було розроблено НУО з дозволу Міністерства, але вони ще не охоплюють всю систему.

- Однією з особливих труднощів є оцінка навчання здобувачів освіти з громадянської освіти. Поки вони певним чином пішли до висвітлення цієї теми, існуючі інструменти Міністерства ще не пропонують всебічних рамок для оцінки навичок, пов'язаних з громадянською освітою, або розвитку відносин. Там поки що немає спільного розуміння цього як серед інспекторів, так і серед вчителів.

- Структура демократичного управління школою все ще є дуже новою, і ідеї, що стоять за нею, погано зрозумілі. В інших суспільних групах мало хороших моделей демократичної участі. Викладачам часто неприємно ставитись до ідеї – дати студентам право приймати рішення: багато хто бачить участь дітей виключно з точки зору театральних чи музичних шоу. Таким чином механізми участі, таких організацій як шкільні ради, часто залишаються відносно нерозвиненими, а участь школярів обмежена та епізодична. Приблизно

те саме стосується участі батьків та громади у шкільному житті та прийнятті рішень.

- Існує припущення, що в деяких школах є невідповідні форми політики та поведінки вчителів. Боротьба проти викладання цінностей громадянської освіти та прав людини, зокрема, відсутність поваги до прав дітей, наприклад, дискримінація, ярлики та навіть випадки насильства.

Хоча цілі та рекомендації національної політики у галузі громадянської освіти є явно амбіційними та великими у досягненні прогресу в реформуванні шкільних структур, картографування показує, що все ще існує значний розрив між цілями політики та спроможністю шкіл та вчителів в Грузії їх реалізувати. Для подальшого подолання цього розриву важливо визначити шляхи: посилення забезпечення в офіційній навчальній програмі за рахунок збільшення обсягу компоненту громадянської освіти у обов'язкові курси морально-духовного та громадянського виховання, які роблять це більш чітким - таким, що можна побачити особливу тему громадянської освіти, яка проходить через весь навчальний план, чітко ідентифікований. [37]

Ознайомившись з досвідом формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у досвіді зарубіжних країн. Концепція громадянської освіти (ОДГ/ОПЛ), яка описується, викладена в Хартії Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту в галузі прав людини. [35] Хартія визначає ОДГ / ОПЛ не просто як компонент офіційної навчальної програми, а як вбудований у всю систему навчання школи як навчального закладу: школа управління та клімат, у зв'язках між школою та її громадою, а також у формальному навчанні і навчанні в системі освіти в цілому.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1 Впровадження методики формування громадянської відповідальності в практику початкової школи

Впровадження вправ проводилося з урахуванням досвіду представленого в онлайн-курсі для вчителів «Бери й роби» в студії онлайн-освіти «Educational Era». Практичне опрацювання вправ відбулося в 4-Б класі Херсонського НВК № 15 з метою формування громадянської відповідальності.

Підтвердження участі є сертифікат з вебінару «Бери й роби» – Додаток В.

Цей онлайн-курс бере за основу практичне використання, і наводить інструменти для застосування. Ці інструменти покликані змінити урок на краще. Зробити його цікавішим для дітей, змотивувати на подальше навчання, щоб учні стали об'єктами освіти. З їх використанням змінюється форма уроку, та часом навіть наповненість.

В курсі задіяно п'ятнадцять експертів з ГС «Освіторія» та деякі професіонали з за кордону: Європи, США та Канади. Ці спікери є професіоналами в різних сферах: нейропсихології, поведінкових процесах, продуктивного навчання тощо. В курсі представлені різні методики: на розвиток креативного мислення, змішане навчання, також формувальне оцінювання, нейрофізіологія та багато інших цікавих речей які стосуються навчання.

Більшість вправ та лайфхаків які були задіяні зорієнтовані на сучасне покоління, вони враховують інтереси сучасних дітей, особливості їхнього мислення. Ці застосування є універсальними і їх можна застосовувати на будь-яких уроках, з різними цілями.

Ми також застосовували деякі методики з дітьми на уроках. Перша наша спроба була застосувати комікси. На наш вибір вплинули вподобання учнів та їх сучасний спосіб осмислення інформації. Адже зараз діти віддають перевагу візуальному запам'ятовуванню, а саме картинки фото відео і по мінімуму тесту.

Комікси – це історія в малюнках, з невеликою кількістю тексту.

Існує безліч видів коміксів: традиційні, «веб-комікси», «манга», «графічні романи» та навіть є спроби написати есе у вигляді коміксу.

Такий вид завдання ми використовували під-час ознайомлення дітей з правами та обов'язками формуючи громадянську відповідальність. Дітям роздавалися аркуші, з послідовним набором малюнків, які описували певну історію, що стосувалася якогось права та обов'язків відносно цього права. На малюнках були зображені порожні бульки для запису певних фраз або діалогу. Завдання дітей було розписати цю історію в бульках та представити перед класом. Так як ми заздалегідь знайомилися з правами, то з цим проблем не було. Діти ознайомилися з тим, де ці права можна практично застосувати в своєму житті.

Так як ця вправа була цікавою для дітей, то на домашнє завдання ми задали самостійно намалювати комікс. Тема коміксу «Ми відповідальні громадяни». Діти мали вигадати історію, або згадати з власного життя та намалювати історію в картинках. Історія мала містити шість картинок. Завдання сподобалося дітям, і більшість впоралася з ним. Це завдання сприяло тому, що діти почали звертати наскільки вони відповідальні громадяни.

Також ми застосували вправу трикутник Волта Діснея. Принцип його роботи полягає у вирішенні якогось питання з трьох сторін: творчої, реалістичної та критичної. Найперше ми ставили питання перед учнями: змальовували якусь проблему, що стосується виконання громадянської

відповідальності. Питання зазвичай починалися словами: щоб ви зробили..., оцініть..., пошук ідеї щодо..., як поєднати...тощо.

Картки для жеребкування з зазначеними ролями та номерами команд готували завчасно, щоб уникнути зайвих розмов та заперечень. Клас об'єднувався в підгрупи по три учні: мрійник, реаліст, критик. Питання ми записували на дошці, щоб учні могли ознайомитися з ним. Далі пояснювали правила та принципи роботи. Мрійник пропонує ідеї вирішення проблеми, в нього немає рамок чи кордонів. Реаліст шліфує ідею зважаючи на конкретні можливості та обмеження, пропонує план вирішення. Критик аналізує цінність ідеї, шукає слабкі місця.

Встановлювали чітко окреслений час, в залежності від складності завдання, від 3 до 5 хвилин. Першим розпочинав мрійник, потім реаліст ну і завершував критик. Після закінчення діти презентували свої результати перед всіма. Результати подавалися у вигляді доповіді, малюнка, плану, якихось ідей. По закінченню діти аналізували роботи один одного.

Під час навчання ми застосували виступи у форматі TED. Виступи TED (технології, розваги, проекти) – це короткі промови, які надихають до певних дій, поширення ідей тощо. Найголовніше в таких виступах, що саме говорить промовець, та як він це говорить. Такі виступи допомагають учням покращити своє мовлення та навчитися співпрацювати в соціумі.

Тему ми обрали разом з учнями «Як покращити громадянську відповідальність». Позначили певний проміжок часу для підготовки, давали поради учням для успішного виступу. Звертали увагу на те, що в промові мають бути присутні емоції, але не перебільшувати з ними. Промова має безпосередньо стосуватися промовця, і має бути підкріплена випадками з життя. Має бути присутній власний досвід, вона має надихати інших до дій. В промові рекомендується

використовувати гумор. Розповідали здобувачам освіти про те як має бути сказана промова, і в чому її особливість.

Саму промову ми зробили як подію. Разом з дітьми створили запрошення на виступ, та запросили деяких глядачів. Дітям сподобалося виступати перед глядачами. Після виступу ми обговорили з учнями, що нам вдалося, наскільки це було цікаво

Для систематизації знань з громадянської відповідальності ми обрали техніку ментальних мап. Ментальні мапи є актуальними, так як вони створюються самими учнями і це допомагає систематизувати знання та запам'ятати важливу інформацію.

Ментальна мапа – це створена схема в довільній формі, в ній можуть бути задіяні слова, малюнки навколо головного слова чи теми, може містити певну ідею чи завдання.

Чим саме корисними є ментальні мапи:

- вони слугують для кращого запам'ятовування інформації, для нагадування фактів, подій чи слів;
- вони призначенні для сортування певних знань;
- за їх допомогою можна розробити якісь нові ідеї;
- можна створити короткі та чіткі конспекти, які будуть зрозумілими для учнів;
- в одній схемі можна побачити та проаналізувати інформацію яка міститься на кількох сторінках, розділів чи навіть книг.

Даючи завдання учня по створенню ментальних мап, ми їх не обмежували в її створенні. Вони могли використовувати різні слова, малюнки, малювати такі схеми які є для них інформаційними. Ментальні мапи вони створювали на аркушах паперу альбомного формату кожен самостійно. Ми надавали їм необхідну допомогу, та давали пояснення.

За допомогою мап ми хотіли зрозуміти які знання з громадянської відповідальності має кожен учень, та що потрібно покращити. На нашу думку мапа впоралася з цим завданням. Після завершення ми

обговорили це завдання. Згадали як правильно скласти ментальні мапи, що вдалося а, що ні.

В курсі також розповідалося про уроки толерантності. В першу чергу ці уроки стосуються інклюзії, але їх можна застосовувати по різному. На таких уроках ми навчали дітей сприймати один одного. Давали розуміння того, що всі ми різні, але всі маємо однакові права та зобов'язання.

Техніка «Ярлики». На меті стоїть познайомити дітей з сучасним світоглядом, розповісти про «інакшість» оточуючих людей. Ця техніка проходить в декілька етапів.

1 – етап: за допомогою цієї техніки ми розповідали дітям, що люди різні. В кожного є право вибору, ким бути зараз та ким стати у майбутньому. Провели опитування задавши такі питання: Яких людей вважають інакшими? Хто не є звичайним? тощо.

2 – етап: на цьому етапі йшло емоційне навантаження, ми обговорювали та вели дискусії за питаннями:

- Як ставляться до таких людей?
- Які почуття викликають у нас «інакші люди»?

Ми брали різнокольорові стікери, писали на них певні емоції чи дії: усміхнися мені, погладь мене, злися на мене тощо. Наклеювали ці стікери на лоб учням не повідомляючи їм, що там написано. Вони підходили один до одного і робити те, що написано на стікері.

3- етап: Обговорення. Не знімаючи стікерів, ми аналізували хід гри за такими питаннями:

- Як ви почували себе під час вправи?
- Що на вашу думку написано на стікерах?
- Чи є такі стікери в нашому житті?
- Як такі стікери (ярлики) впливають на спілкування?
- Як впливають ярлики на людей їх емоційний стан, які їх носять?

Під час цієї гри ми дали змогу учням відчувати емоції інших людей, можливість опинитися на їх місці. Проаналізувати наскільки подобаються дії якихось людей. Зрозуміти чи подобається людям якщо я так поведжуся. Навчали бачити в першу чергу людину, а потім її «інакшість».

Технології та вправи описані в вебінарі дійсно є результативними та цікавими. Спікери з власного досвіду описали варіанти їх практичного застосування. Ці вправи підходять для різних уроків та тем. Ми їх адаптували для розвитку громадянської відповідальності. Вправи розвивали в здобувачів освіти повагу один до одного, вчили працювати в команді, утворюючи своєрідну модель мікросуспільства, формували громадянську відповідальність.

2.2 Формування громадянської відповідальності в мікросоціумах освітнього простору початкової школи

Ми використовували вправи з посібника в 4-Б класі Херсонського НВК № 15 для формування громадянської відповідальності, створення прототипу суспільства, та громадянської значущості.

Сьогодні вже немає змоги вести навчання традиційно: центром освітнього процесу є здобувач освіти. Від його активності на уроці, умінь доказово міркувати, обґрунтовувати свої думки, спілкуватися з учителем та однокласниками, залежить успіх у свідомому опануванні шкільної програми. Саме тому потенціал своїх учнів необхідно розвивати через навчальну та виховну діяльність, у співпраці з батьками.

Загальновідомо, що вчитель має організувати та мотивувати навчальний процес, який спрямовується на розвиток здобувача освіти. Подавати в наш час матеріал цікаво, нестандартно а найголовніше ефективно. Цьому сприятиме упровадження в освітній процес вправ з посібника з «ОДГ/ОПЛ»

Вправи з посібника можуть використовуватися у школах для роботи з учнями. під час вивчення різних предметів, при організації виховних заходів, поза межами класу і навіть поза школою Навчальні вправи та ігри, що наявні у посібнику, сприяють організації умов для продуктивної діяльності учнів, також в посібнику запропоновані різні підходи, щодо розвитку громадянської відповідальності, і взагалі розуміння поняття «громадянськості» на практичному досвіді. Також великий плюс цих вправ в тому, що вони не потребують значних витрат та ресурсів.

Вправа: Права, обов'язки та правила у класі

Освітні цілі: Ця гра покликана поетапно разом з учнями розробити демократичні правила в класі або іншій спільноті дітей. Ця робота дає учням відчуття себе важливими, вони можуть впливати на події які відбуваються в їхньому мікросоціумі. Діти стають більш активними, і охоче приймають участь у розробці правил. Вчаться знаходити взаємозалежність між обов'язками та правами. Ознайомлюються з законами які діють в конкретному соціумі, в даній грі саме в навчальному середовищі

Обладнання: Ватман або аркуш А3 розміру, поділений на три однакові частини.

Хід гри

1. На початку вправи поділили клас на групи, це можна зробити будь-яким способом, на три групи. У кожній групі кількість не має перевищувати п'яти, якщо учнів багато то можливо поділити на шість груп або дев'ять. В нас було 3 групи. Кожна група отримує назву або вигадує сама.(А,Б та В групи). В нашому випадку вони вигадували самі.

2. В групах обирався спікер. Вчитель просив групи пояснити чому їхній вибір впав саме на цю людину, чим вони керувалися?

3. Всім групам роздавалися аркуші паперу , поділені на три частини В одній частині вони вказували які права стосуються кожної

особистості у їхньому класі, в тому числі і вчителя. Пропозиції були пронумеровані, та записувалися по порядку.

4. Учасники обговорювали свої результати, користувались такими питаннями: Як на вашу думку ви продуктивно попрацювали? Що допомагало вам під час розробки правил? Що виступало завадою?

5. Після цього учні передавали свої розробки до іншої групи по колу А-Б, Б-В, В-А.

6. Групи розглядали та оцінювали перелік прав, розроблений попередньою групою на основі питань. Які є в нас обов'язки, що слугують для поваги прав інших? Що ми маємо робити? Як маємо поводитися? Такий приклад : «У кожного є право висловити свою думку, міркування» – «Ми зобов'язані не перешкоджати цьому». Обов'язки учні записували в наступній частині аркушу, під тими ж номерами, під якими були записані права, щоб можна було швидко віднайти ланцюжок.

7. Участь вчителя в подібній вправі, зводилася до вимог для правил, які він озвучував для дітей

- Оберіть декілька правил які будуть доречні саме в нас;
- Вони мають бути позитивно налаштовані;
- Вони мають бути чіткими, і вказувати на конкретну дію.
- Спонукає до дії, а не забороняє її.

Приклад: право кожен має бути почутим – обов'язок слухати, правило – вмій вислухати інших, і при можливості допоможи.

8. Знову передавалися аркуші. Всі групи розглядали їх, оцінювали роботу двох інших, та обирали лише п'ять правил. Записували в останній частині аркуша, більшими літерами. Цей перелік вирізався, та чіплявся до стіни. Спікери представляли свої групи перед класом, та висвітлювали причини чому саме ці правила.

Відбувалися дебати під керівництвом вчителя. Учні видаляли недоречні правила, ті які повторюються. Ставалося, що учні не доходили до згоди, що саме слід виключити.

У цьому випадку вони мали прийняти одностайне рішення. Якщо правила повторювалися, чи були прибрані з інших причин, і це не несло згоди, то ми їх залишали для подальшого розгляду.

9. Голоси за правила. В кожного учня були наявні чотири фішки (жетона), які він міг віддати за певне правило, які на його думку є доречні. Умови віддачі фішки різноманітні, найперше вони віддаються за бажанням. Можуть віддати всі фішки за одне правило, розподілити на чотири різні, кількість голосів за правило вони визначали самостійно. Чотири правила які набрали найбільшу кількість голосів, обралися правилами касу. Їх написали на аркуші А3, розмалювали, підписали хто створив, та повішали на значимому місці в класі.

10. Також зробили аналіз вправи. Що в роботі було позитивним/негативним? Що налаштовувало/заважало в роботі? Що саме ви зробили в цій роботі? Чи були такі учні, що допомагали? Якщо так, то чим саме?

Підсумок

Це одна з можливостей для учнів проявити себе. Можливість висловити свою думку, яка буде мати вплив на оточення. Вони вчилися нести відповідальність за свої дії по відношенню до оточення. Починають розуміти як треба будувати відносини в суспільстві, на прикладі свого класу. Фрагмент з уроку представлений на рисунку 2.1

Рисунок 2.1,2.2

Також ми провели ще одну вправу, на розуміння того що ми всі відмінні між собою, але всі ми рівні громадяни, і маємо поважати один одного – це є однією з наших громадянських відповідальностей.

Вправа Усі різні, усі рівні

Освітні цілі Учні пізнають один одного, вчаться сприймати з різних точок зору. Дізнаються, що об'єднує, а що навпаки різнить їх між собою. Краще знайомляться з своїми однокласниками. Дізнаються про відносини та поведінку, при відмінностях

Обладнання: Крейда – для утворення лінії на підлозі.

Хід гри

1. Ведучий називав ряд певних характеристик. По ходу озвучення характеристик, учні які впізнавали те, що відноситься до них та перетинали лінію.

Приклади: усі, хто ...

- читають книжки;
- одягнені у білу блузку;
- влітку були на морі;
- мають друзів з особливими освітніми потребами;
- займаються спортом;
- люблять прогулянки на природі;
- мають упередження;
- мають зелені очі.

Можна обрати будь-які характеристики, залучити до цього дітей. Але не забувати, що деякі характеристики містять відмінності, і можуть принижувати чиюсь гідність.

2. Після цього учні вели обговорення:

– Чи потрапив хтось в групу з тими людьми, з якими на вашу думку немає нічого спільного?

– Як вони себе почувають в великій групі?

– Які відчуття виникають в тих хто виявився самотнім?

Варіація: Коли характеристики було озвучено, учні утворювали групи, за однаковими характеристиками. В цих групах вони залишалися на певний час, для обговорення того, що їх об'єднує. Їхні розмови зводяться до вподобань в смаках чи поведінці. Фрагмент з уроку представлений на рисунку 2.2

Рисунок 2.3

Ця вправа дала змогу учням усвідомити те як вони сприймають інших та упередження які утворюються, критично осмислити та змінити їх у разі потреби. В цій вправі ми вчилися взаємодіяти один з одним, і в ході цієї взаємодії пізнавати один одного.

Зміст таких вправ сприяв формуванню громадянської відповідальності, яка необхідна для розвитку громадян та суспільства в

цілому. Ці справи надали реальний досвід учням, спонукали до певних дій. Позитивним моментом було створення мікросуспільства, що дало змогу учням відчувати себе частиною соціуму. Здобувачі освіти змогли краще зрозуміти людську цінність, побачити свою унікальність, осмислити бажання та думки інших людей. Зрозуміти принципи співпраці в суспільстві.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

3.1 Методика організації експериментального дослідження на прикладі проєктної діяльності

Дослідження проводилося в 4-Б класі. Учні отримали завдання для проєктної діяльності на тему «Відповідальність» в умовах карантину. Робота була індивідуальною. На цю тему їм разом з батьками потрібно було створити плакат.

Працюючи над розвитком громадянської відповідальності учнів ми використовували проєктну діяльність, що є актуальною в системі освіти, та й в житті в цілому. Проєктна діяльність, дає змогу зацікавити учнів, підвищити розумову та пізнавальну діяльність, розвинути почуття відповідальності, навчитись співпрацювати в команді як в своєрідному соціумі та відчутти себе частиною цього соціуму. Аби бути повноправними і активними учасниками суспільного життя, громадяни повинні мати змогу співпрацювати разом в інтересах суспільного блага, поважати чужу думку, навіть якщо вона повністю різниться від їхньої думки, а також збагачувати звички і цінності громадянства і прав людей в суспільному житті й діяльності. В подальшому, громадяни почуваються корисними і реалізованими членами суспільства, які мають змогу брати участь у суспільному житті і мати на нього відчутний позитивний вплив.

Проєкт – це самостійна, в більшості випадків групова або колективна робота школярів, яка направлена на створення чогось нового.

Головне завдання проєктної діяльності в початковій школі це розвиток вмінь кожного учня визначати і втілювати спільну ціль, знаходити шляхи її реалізації; вміння обговорювати та розподіляти функції та ролі у спільній діяльності; здійснювати взаємоконтроль; вирішувати конфлікти, враховувати інтереси та думки сторін; співпрацювати. Також метод навчальних проєктів постає як один із засобів розв'язання поставлених проблем.

В початковій школі беруть початок основи проєктної діяльності, поступово ці знання мають розвиватися і поглиблюватися в міру зростання і усвідомлення учнем своїх потреб: професійних, соціальних і громадянських потреб і обов'язків.

Алгоритм проєктної діяльності молодших школярів:

Проєкт починається із ставлення перед собою мети, завдань та розпланування подальших дій.

Найважливішою частиною є поетапна розробка проєкту, в якій розписаний перелік певних кроків з вказанням роботи, термінів які використовуються та відповідальних за цю роботу.

Вибирається та вказується форма проєктної роботи: індивідуальна, групова, колективна.

Робота над проєктом передбачає знаходження інформації, яка потім опрацьовується, систематизується, обирається головне, готується для використання.

Результатом діяльності над проєктом є своєрідний кінцевий продукт. Приміром: стінгазета, листівка, виставка малюнків, розповідь, колективне панно, твір, презентація, стаття у газету, реклама, фотозвіт, збірка творів, вистава, концерт, театральна гра, екскурсія, сценка, дослідницька робота тощо)

Робота у проєкті завершується презентацією, та представленням його кінцевого продукту.

Етапи роботи над проєктом:

1 етап – Організаційний

Ми повідомили учням тему проєктної діяльності – «Відповідальність», мету – навчитись бути відповідальними під час карантину, кінцевий продукт проєкту – плакат, завдання – знайти інформацію про карантин та про його дотримання, план роботи для створення проєкту. Усе це обговорювалося, учні вносили свої пропозиції щодо проєкту.

2 етап – Підготовчий

Етап на якому діти збирали матеріал, ознайомлення інформацією яка стосується проєкту.

3 етап – Проєктна робота

На цьому етапі діти робили власне проєктування "макета", опрацьовували зібраний матеріал, коригували його. Також учні зверталися до мережі «інтернет», словників, до вчителя для одержання додаткової інформації, обговорювали з батьками.

4 етап – Оформлювальний

На цьому етапі учні оформлювали остаточний варіант кінцевого продукту – плакату (малювання, складання, розфарбовування, тощо). Деякі учні робили це з батьками, деякі самі, а деякі з допомогою вчителя.

5 етап – Презентація проєкту

Учні розповідаючи про свою роботу яку виконували в проєкті, демонстрували кінцевий варіант плакату – рисунок 3.1, 3.2, захищали свою ідею, наповненість плакатів, відповідали на питання опонентів, розповідали щось додатково.

Рисунок 3.1

Рисунок 3.2

6 етап – Підбиття підсумків

На цьому етапі вчитель (координатор проєкту) та учні (учасники проєкту) аналізували виконану роботу, виявляли її користь особисто для себе та для оточення, оцінювали свою участь у роботі по створенню проєкту, складала плани на майбутнє.

Роль здобувачів освіти відчутно змінювалася в роботі над проєктом: вони ставали активними учасниками, а не пасивними

слухачами. Тобто, учень перетворювався на суб'єкт діяльності, і міг сам поспостерігати за своїми діями та їх наслідками.

Учитель виступав не стільки в ролі епіцентра науки і носія нової інформації, скільки був організатором систематичної самостійної пошукової діяльності учнів з отримання знань, набуття умінь і навичок і засвоєння способів розумової діяльності.

Діяльність вчителя при роботі з проектом змінюється в залежності від етапів роботи над ним. Але перш за все в проєктній діяльності педагог постає фасилітатором тобто помічником. Вчитель не передає знання та навички, а утворює самостійну роботу школяра, тобто: консультує. Утворюючи різні ситуації, підлаштовуючи освітнє середовище під суспільство, вчитель підштовхує учнів до певних запитань, роздумів, оцінки ситуації та дій тощо. При створенні проєктів учитель – це консультант, який має утримуватися від підказок.

Залучати батьків до процесу проєктування потрібно, особливо якщо робота над проєктом відбувається у режимі поєднання урочних, позаурочних і позашкільних занять. Тож ми залучили батьків до виконання проєктів – вони виступали учасниками проєкту, а саме помічниками своїх дітей.

Ми завчасно озвучили цю умову оповістивши батьків в соціальній групі класу, де наявні всі батьки. Однак при цьому важливо було, щоб батьки не брали на себе всю роботу над проєктом, або більшу її частину, інакше б ми б не змогли втілити ідею методу проєктів. А от допомога була доречною, особливо у вигляді – поради, наданням інформації, прояв зацікавленості та підтримки зі сторони батьків, мотивація і надання можливості самостійно учням виконати проєктну роботу, це були важливі фактори підтримки.

Особливо неоціненна допомога батьків тоді, коли діти роблять перші кроки в роботі над проєктом. На цьому етапі ми робили роз'яснення для батьків про суть методу проєктів та його значимість для

розвитку їхніх дітей як особистостей, розповіли про етапи проєктної діяльності та про можливу участь в цій роботі саме батькам.

Школа та батьки мають допомагати здобувачам освіти самореалізовуватися в суспільстві, стати відповідальними громадянами. Тому організація проєктної діяльності в навчальному процесі передбачає аналіз можливостей школи для успішного включення учнів початкових класів у загальношкільну систему організації проєктної діяльності і визначення шляхів їх використання. Адже навчившись працювати в суспільстві в ранньому віці, нести певну відповідальність за свої вчинки, вони перенесуть цей досвід і в доросле життя.

Також до цієї роботи ми залучили студентів 1 курсу магістратури 2019-2020 рр. навчання. За темою «Відповідальність» вони також створювали плакати, щоб змотивувати людей під-час карантину без необхідності не виходити з домівки: Студенти відповідально віднеслися до роботи, та охоче прийняли участь. Підтвердження цьому є рисунок 3.3, 3.4 та 3.5.

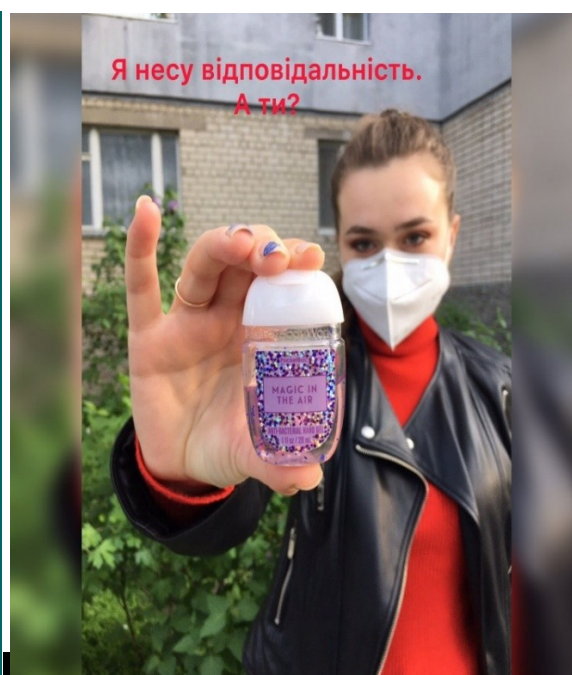

Рисунок 3.3, 3.4

**Кожен несе відповідальність
не лише за своє здоров'я, але
й за життя інших!**

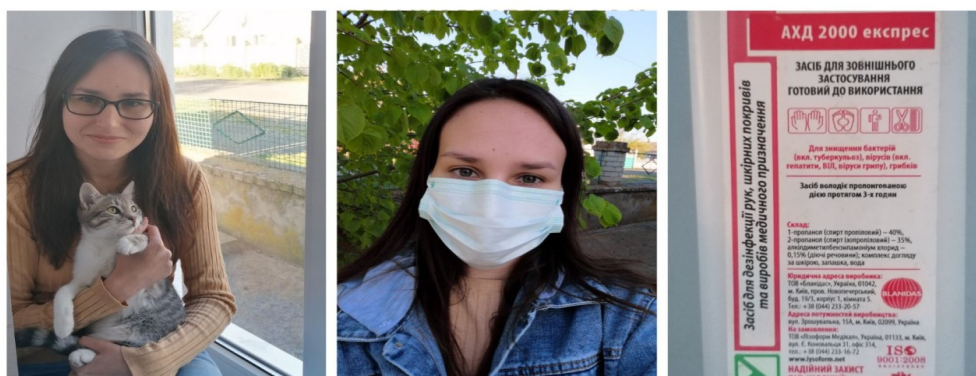

Рисунок 3.5

Створюючи для учня сприятливе середовище для формування громадянськості та відповідальності, суспільство збагачується і зміцнюється, будує нові перспективи для свого розвитку. Створення соціальних ситуацій, які зорієнтовані на громадянську свідомість, відповідальності, ціннісні мотиви обумовлює пошук нових можливостей, які несуть не тільки удосконалення освіти, врахування досвіду, але й утворення сприятливого середовища.

3.2 Аналіз експериментальної роботи з теми дослідження

Дослідження проводилося в Херсонському навчально-виховному комплексі № 15 з 11.09.2020 по 09.10.2020 в 4-А та 4-Б класах. В експерименті взяли участь 43 школяра. Експеримент ми вирішили зробити таким чином: 4-А клас навчався за традиційною методикою, а в 4-Б класі ми використовували вправи та завдання з розвитку громадянської відповідальності.

Мета дослідження полягає у вивченні й розвитку громадянської відповідальності учнів початкової школи.

Для діагностики та виявлення рівня громадянської відповідальності молодших школярів ми використовували такі методи: спостереження, опитування, анкетування.

Педагогічне спостереження використовувалося з метою виявлення зовнішніх проявів громадянської відповідальності і громадської активності школярів в освітньому процесі навчального закладу. Аналіз даних, одержаних під час педагогічного спостереження, дав можливість побачити практичні прояви громадянської відповідальності, додержання громадянських обов'язків, дозволив поспостерігати за проявами громадянської поведінки в повсякденних ситуаціях. Результати спостереження позначалися у бланках (Додаток Б)

Метод анкетування, дав можливість за короткий відрізок часу опитати значну кількість учнів. Цей метод полягає у використанні анкети як засобу отримання первинної інформації. Запитання анкети прості за змістом, доступні формулюванням, враховують вікові особливості опитуваних. За типом анкета – закрита, на задані запитання пропонуються чітко окресленні варіанти відповіді, з яких обирається тільки одна. Це дозволяє збільшити цінність методу дослідження, так як самими варіантами відповіді міркування опитуваних фокусуються у тій частині, яка цікавить дослідника. (Додаток А)

З метою виявлення рівня громадянської відповідальності учнів початкової школи, нами були використані наступні критерії. Які подані в Таблиці 2.1 – Критерії відповідальності учнів початкової школи

Таблиця 3.1

Критерії відповідальності учнів початкової школи

Компоненти/ Цінності	Критерії		Діагностика методики
	Когнітивний	Поведінково- діяльнісний	
	Показники		
Відповідальність	Усвідомлення понять: «обов'язок», «відповідальність»	Ретельно виконує свої обов'язки без нагадувань та спонукань. Дотримує слова, уміє передбачити наслідки власних	Метод бесіди, Опитування, Спостереження, Анкетування

В основу критеріїв ми взяли: громадянську відповідальність. Згідно до критеріїв ми визначили рівні сформованості громадянської відповідальності: високий, середній та низький – таблиця 2.2 Критерії та рівні вихованості учнів початкової школи.

Таблиця 3.2

Критерії та рівні вихованості учнів початкової школи

Критерії/ Рівні	Високий	Середній	Низький
Когнітивний критерій	- знає права людини, дитини, учня, члена колективу;	- ситуативно усвідомлює права людини, дитини, учня,	- відсутність знань про права людини, дитини, учня, члена

	- має уявлення про повагу до людини і честь, уявлення про справедливість; - усвідомлює сутність понять «обов'язок», «відповідальність»	члена колективу; - ситуативно уявляє про справедливість повагу до людини і честь; - фрагментарно усвідомлює сутність понять «обов'язок», «відповідальність»	колективу; уявлення про справедливість повагу до людини і честь; - не усвідомлює сутність понять «обов'язок», «відповідальність»
Поведінков о- Діяльнісний критерій	- визнає права кожної людини; - уміє об'єктивно оцінити себе та інших; - уміє проявляти повагу до інших та до себе; - уміє відстоювати власну гідність; - виступає проти насильства та несправедливості ; - проявляє стриманість у	- ситуативно визнає права кожної людини; - уміє об'єктивно оцінити себе та інших; - уміє проявляти повагу до інших та до себе; - ситуативно виступає проти насильства та несправедливості ; - не завжди проявляє	- недоброчливо ставиться до оточуючих; - нестійкий у моральній поведінці; - відсутні будь-які прояви ціннісного ставлення до людини; - проявляє нестриманість у словах та діях; - не виконує свої обов'язки без нагадувань та

	словах та діях; - зважає на думку інших; - ретельно виконує свої обов'язки без нагадувань та спонукань; - уміє передбачати наслідки власних дій.	стриманість у словах та діях; - фрагментарно зважає на думку інших; - ситуативно виконує свої обов'язки без нагадувань та спонукань; - не завжди вміє передбачати наслідки власних дій.	спонукань; - не уміє передбачати наслідки власних дій.

Згідно до взятих рівнів та критеріїв ми провели спостереження, опитування та анкетування. Визначали рівні стану громадянської відповідальності учнів 4 класів на констатувальному етапі. Результати зазначили в таблиці – 3.3

Таблиця 3.3

Рівні сформованості когнітивного та діяльнісного критеріїв громадянської відповідальності учнів 4 класів на констатувальному етапі

Рівні	Когнітивний				Діяльнісний				Середній показник %	
	4-А клас		4-Б клас		4-А клас		4-Б клас		4-А	4-Б
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%		
Високий	3	12	2	10	2	8	3	15	10	12,5
Середній	12	50	11	58	10	42	10	53	46	55,5
Низький	9	38	6	32	12	50	6	32	44	32

В результаті діагностики 4-А класу було встановлено:

44 % учнів мають низький рівень громадянської відповідальності. Це свідчить про незначне громадянське виховання, недостатню обізнаність в громадянських правах та обов'язках, не сформованістю умінь розуміти наслідки своїх дій і вчинків, зіставляти їх із громадянськими.

46 % учнів мають середній рівень громадянської відповідальності. Наявне розуміння окремих громадянських обов'язків і прав, недостатньо розвинена можливість їх виконання своїх, виражені в незначній мірі умінь передбачати наслідки своїх вчинків, дій, зіставлення їх із прикладом громадянина..

10 % учнів мають високий рівень громадянської відповідальності. Тобто є чітке розуміння громадянських обов'язків і прав, розвинена готовність до виконання своїх громадянських обов'язків, вони вміють користуватися своїми правами, уміють передбачати наслідки своїх вчинків і дій, зіставляти їх із прикладом громадянина.

Таким чином, виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок про те, що розвиток більшості учнів цього класу знаходиться на середньому та низькому рівні

В результаті діагностики 4-Б класу було встановлено:

32 % учнів мають низький рівень громадянської відповідальності. Це свідчить про незначне громадянське виховання, недостатню обізнаність в громадянських правах та обов'язках, не сформованістю умінь розуміти наслідки своїх дій і вчинків, зіставляти їх із громадянськими.

55,5 % учнів мають середній рівень громадянської відповідальності. Наявне розуміння окремих громадянських обов'язків і прав, недостатньо розвинена можливість їх виконання своїх, виражені в

незначній мірі уміння передбачати наслідки своїх вчинків, дій, зіставлення їх із прикладом громадянина..

12,5 % учнів мають високий рівень громадянської відповідальності. Тобто є чітке розуміння громадянських обов'язків і прав, розвинена готовність до виконання своїх громадянських обов'язків, вони вміють користуватися своїми правами, вміють передбачати наслідки своїх вчинків і дій, зіставляти їх із прикладом громадянина.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок про те, що розвиток більшості учнів цього класу знаходиться на середньому та низькому рівні

На етапі проведення експерименту нашого дослідження, ми здійснили впровадження технологій, вправ та завдань для формування громадянської відповідальності, також провели проєктну діяльність. Етап контролю передбачав повторну діагностику за таким ж критеріями та рівнями сформованості громадянської відповідальності учнів початкової школи. Отримані результати, ми зазначили нижче:

Таблиця 3.4

Рівні сформованості когнітивного та діяльнісного критеріїв громадянської відповідальності учнів 4 класів на формувальному етапі

Рівні	Когнітивний				Діяльнісний				Середній показник %	
	4-А клас		4-Б клас		4-А клас		4-Б клас		4-А	4-Б
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%		
Високий	3	12	3	16	2	8	3	15	10	15,5
Середній	13	54	14	74	10	42	13	70	48	72
Низький	8	34	2	10	12	50	3	15	42	12,5

При повторному діагностуванні 4-А класу в якому формувальний експеримент не проводився, показники залишилися майже без змін.

А в результаті діагностики 4-Б класу де формувальний експеримент проводився, було встановлено:

Після впровадження в освітній процес технологій, вправ завдань та проєктної діяльності для розвитку громадянської відповідальності показники помітно змінилися на краще.

Середній показник учнів що мали низький рівень на початковому етапі становив 32 %, після впровадження змінився на 12,5 %.

Середній показник учнів що мали середній рівень на початковому етапі становив 55,5 %, після впровадження технологій, завдань та вправ змінився на 72 %.

Середній показник учнів що мали високий рівень на початковому етапі становив 12,5 %, після впровадження змінився на 15,5 %.

Отже зробивши діагностику, ми дійшли висновку, що формувальний експеримент який ми проводили для розвитку громадянськості та громадянської відповідальності має позитивний вплив на учнів початкової школи. Рівень громадянської відповідальності покращився, тому ми можемо сказати, що використання зазначених технологій, вправ та проєктних робіт є результативним в освітньому процесі.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного та практичного дослідження «Формування громадянської відповідальності учнів початкової школи в умовах НУШ» було досягнута поставлена мета: аналіз педагогічних умов процесу формування громадянської відповідальності учнів початкової школи. В процесі дослідження були виконанні завдання:

Першочергово було проаналізовано основні категорії дослідження: «відповідальність», «громадянськість», «громадянська відповідальність».

З'ясовано «відповідальність» має багато значень. В різних сферах вживається відповідно до змісту. В нашій магістерській роботі ми розглянули його з різних точок зору: філософської, психологічної та педагогічної.

У філософському енциклопедичному словнику 2002 року дається таке визначення відповідальності: «відповідальність – це філософське поняття, яке відноситься більше до соціології, позначає ступінь відповідності поведінки – людини, групи людей, країни тощо, нормам які утворилися в суспільстві, законам.

У психології розглядають співставлення свободи та відповідальності, і як наслідок визначаються межі свободи людини та її діяльності в цілому.

Відповідальність – характерна для сформованої особистості форма саморегуляції і самодетермінації, проявляється в усвідомленні того, що вона є об'єктом здійснюваних вчинків та наслідків за них, в розумінні того, що вона є причиною змін (або протидії змінам) у навколо неї.

У педагогіці поняття «відповідальності» пов'язане з формуванням автономності, становленням свободи особистості, тобто вільного прийняття рішень у своєму житті.

Волкова Н.П. в посібнику з педагогіки дає визначення *громадянськості* як морально-духовної цінності, як певного світогляду, який накладає певну відповідальність перед громадянами своєї Батьківщини.

А от в словнику з української мови визначення *громадянськості* постає як розуміння громадянами своїх обов'язків та прав відносно своєї держави та соціуму.

Г. Ломакіна дає таке визначення громадянської відповідальності: можливість особистості оцінити свою поведінку з погляду позитиву чи негативу для суспільства, яка співставляє свої дії з правилами, та зі своїми можливостями.

Але громадянську відповідальність слід розглядати не тільки як перелік норм та обов'язків, але як можливість для самореалізації та саморозвитку громадянина в певній спільноті.

Ознайомившись з досвідом формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у закладах освіти України та у досвіді зарубіжних країн було з'ясовано, що в Україні було багато освітньої діяльності в галузі, яка стосується громадянської освіти, включаючи розробку нових навчальних програм, навчальних матеріалів та активних та інтерактивних методів навчання. Також склалася традиція позаурочної та позашкільної діяльності, що включає волонтерство молоді та участь у місцевому та національному громадському житті через формальну та неформальну освіту. Це все разом, створює сприятливе середовище, в якому для початку слід створювати в школах послідовний та систематичний підхід формування, необхідний для відновлення віри в демократію та демократичний процес в Україні сьогодні.

Ознайомившись з досвідом формування громадянської відповідальності учнів початкової школи у досвіді зарубіжних країн. Ми подали узагальнену характеристику поточної політики та практики у

сусідніх країнах стосовно громадянської освіти, в роботі окреслюються національні потреби та проблеми, висвітлені можливі напрями майбутнього розвитку. Концепція громадянської освіти (ОДГ/ОПЛ), яка описується, викладена в Хартії Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту в галузі прав людини. Хартія визначає ОДГ / ОПЛ не просто як компонент офіційної навчальної програми, а як вбудований у всю систему навчання школи як навчального закладу: школа управління та клімат, у зв'язках між школою та її громадою, а також у формальному навчанні і навчанні в системі освіти в цілому.

Впровадивши методикку формування громадянської відповідальності в практику початкової школи визначили, що технології та вправи описані в вебінарі дійсно є результативними та цікавими. Ці вправи підходять для різних уроків та тем. Ми їх адаптували для розвитку громадянської відповідальності.

Зміст вправ взятих з посібника ОДГ/ОПЛ сприяв формуванню громадянської відповідальності, яка необхідна для розвитку громадян та суспільства в цілому. Ці вправи надали реальний досвід учням, спонукали до певних дій. Позитивним моментом було створення мікросуспільства, що дало змогу учням відчутти себе частиною соціуму. І як результат здобувачі освіти краще зрозуміли бажання, думки інших людей, збагнули людську цінність і усвідомили свою унікальність. Зрозуміли принципи співпраці в суспільстві.

В результаті експериментального дослідження на прикладі проектної діяльності, з'ясовано: школа та батьки мають допомагати здобувачам освіти самореалізовуватися в суспільстві, стати відповідальними громадянами. Адже навчившись працювати в суспільстві в ранньому віці, нести певну відповідальність за свої вчинки, вони перенесуть цей досвід і в доросле життя.

У ході експерименту з'ясовано критерії та рівні громадянської відповідальності. У результаті експериментальної роботи було проведено початкову та повторну діагностику. У контрольному класі вона залишилася майже без змін, а в експериментальному класі спостерігалось підвищення рівня громадянської відповідальності.

Отже зробивши діагностику, ми дійшли висновку, що формувальний експеримент який ми проводили для розвитку громадянської відповідальності має позитивний вплив на учнів початкової школи в умовах НУШ. Рівень громадянської відповідальності покращився, тому ми можемо сказати, що використання зазначених технологій, вправ та проєктних робіт є результативним в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія К. : Генеза, 2009. 384 с.
2. Волкова, Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Академія, 2002. 576 с.
3. Дерев'янка Н. П., Костів В.І. Формування громадянської культури особистості школяра : навч.-метод. посіб. К. : Праймдрук, 2011. 350 с.
4. Заплетнюк М. А. Формування громадянського суспільства в Україні у 1990-х роках (історичний аспект) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2016. 18 с.
5. Іванюк І.В., Овчарук О.В., Терещенко А.Б. Аналітичний звіт сучасний стан громадянської освіти в Україні. К: 2013. 104 с.
6. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. К.: «ВАІТЕ», 2016. 52 с
7. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. К. : Центр навч. літ-ри, 2006. 664 с.
8. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.01.02. Київ, 2014. 20 с.
9. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні : минулий досвід та сучасні потреби : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко , 2015. 111 с
10. Левківський М. В. Соціально-громадянська відповідальність особистості. К : Педагогічні науки, 2003. 47с.(Сер. : Наукові записки. Вип. 52; Ч.1.)
11. Муздыбаев К. Психология ответственности. М.: Наука, 2000. 435с

12. Науково-методичні засади становлення сучасного педагога : збір. студент. наук. праць. Вип. 6. Херсон : ХДУ, 2020. 264 с.
13. Нікитчук А. О. Вікові аспекти громадянського виховання учнів молодшого шкільного віку. Інноватика у вихованні, 2015. №1. с. 259-265.
14. Образование детей и молодежи правам человека в Польше: достижения, выводы и перспективы. Краткий обзор и анализ отдельных проблем / Составитель: З. Колодзей. ОБСЕ/БДИПЧ. 2009
15. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : прогр. вихов. роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : Ін-т пробл. виховання НАПН України, Укр. асоц. соц. педагогів і спеціалістів із соц. роботи, ВБО «Укр. фонд «Благополуччя дітей»/ за ред. І. Д. Зверевої та Ж. В. Петрочко. К. : Основа, 2012. 84 с.
16. Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
17. Пекач К.А. Генеза ідей виховання громадянської відповідальності в українській педагогічній думці. Духовність особистості : методологія, теорія і практика : збірник наук. праць. 2015. Вип. 5 (68). С.77-86.
18. Примак В. П. Громадянська відповідальність як предмет філософських і педагогічних досліджень. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. №4. С. 63-71.
19. Роговець О. В. Громадянське виховання молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2013. – 19 с
20. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1976. 414с.
21. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки. К.: Україна-Віта, 1992. 480 с.

22. Сартр Ж.П. Стена : Избранные произведения. М.: Политиздат, 1992. 480 с.
23. Словник української мови : в 11 томах. / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 11. 677с.
24. Стребна О. В. Підготовка вчителів початкових класів у післядипломній освіті до громадянського виховання учнів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2011. 20 с.
25. Стребна О. В. Формування педагогічного інструментарію вчителя у контексті громадянського виховання : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсон. акад. неперерв. Освіти», 2013. 219 с.
26. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
27. Як бути громадянином України: педагогічні технології громадянського виховання : метод. посіб. для педагогів загальноосвіт. навч. закл. / за ред.: П. Кендзьор. Львів : ЗУКЦ, 2015. 127 с.
28. Якименко С. І., Щербак І.В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи : монографія. К. : Слово, 2011. 240 с.
29. Янкович О. І., Романишина Л. М., Бойко М. М., Лупак Н. М., Н. М. Паламарчук Н. М. Освітні технології у короткому викладі : Навч.-метод. посіб. Тернопіль: Астон, 2013. 160 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

30. Концепція громадянської освіти та виховання дітей і молоді в Україні (проект, 2012) URL : http://osvita.khpg.org/index.php?id=13573912_26 (Дата звернення 11.10.2020)
31. Ломакіна Г. І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства. URL: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Pedagogica/3_117001.doc.htm. (Дата звернення 08.09.2020)

32. Пекач К.А. Технологія виховання громадянської відповідальності учнів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (39), Issue: 79, 2016. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/_/34511564/pedpsy_iv3979.pdf (Дата звернення 07.10.2020)
33. Суслов А.Б. Европейский опыт развития гражданского образования. Вопросы управления. 2019. №03. URL: <http://journal-management.com/issue/2011/04/01> (Дата звернення 22.10.2020)
34. Топалова С. Формування громадянської компетентності., Аналітичний центр «Обсерваторія демократії» URL : <https://acmc.com.ua/formuvannya-gromadyanskoyi-kompetentnosti-ne-varto-vtrac-hati-shhe-odne-pokolinnya/>(Дата звернення 22.10.2020)
35. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. URL : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b93be> (Дата звернення 16.10.2020)
36. Based on Polina Verbytska: Report on the EDC/HRE system in Ukraine URL : <https://rm.coe.int/1680703cf8> (Дата звернення 14.09.2020)
37. Education for democracy. URL : <http://www.un.org/democracyfund/sites/www.un.org.democracyfund/files/GA%20Res%20Education%20for%20Democracy%202015.pdf> (Дата звернення 22.09.2020)
38. Eurydice, Citizenship Education at School in Europe, 2005. URL: http://www.eurydice.org/Doc_intermediaires/analysis/en/citizenship.html (Дата звернення 02.09.2020)
39. Programmatic Cooperation Framework for Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus. URL : [erships/6666-programmatic-cooperation-framework-2015-2020-for-armenia-azerbae doc.coe.int /en/partnijan-georgia-republic-of-moldova-ukraine-and-belarus.html](https://www.coe.int/en/partnijan-georgia-republic-of-moldova-ukraine-and-belarus.html). (Дата звернення 10.10.2020)

40. Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 3.0 Polska (CC-BY-NC). : <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>. (Дата звернення 19.10.2020)

41. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. 2015 poz. 1214). URL : <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001214> (Дата звернення 20.10.2020)

Додаток А
методика діагностики рівня вихованості
громадянської відповідальності учнів початкової школи
АНКЕТА

Обраний варіант відповіді слід обвести кружечком.

- 1. Чи вважаєш ти себе громадянином України?**
 - А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Скоріше так, а ніж ні.

- 2. Де б ти хотів жити в майбутньому?**
 - А) В Україні;
 - Б) За кордоном;
 - В) Скоріше в Україні, а ніж за кордоном.

- 3. Як ти ставтеся до виконання громадянських обов'язків?**
 - А) Позитивно;
 - Б) Негативно;
 - В) Це залежить від того, який це обов'язок.

- 4. Чим для тебе є суспільні норми і правила?**
 - А) Обмеженням моєї свободи;
 - Б) Вони створенні задля моєї безпеки і благополучного життя;
 - В) Все залежить від того, які це норми.

- 5. Чи є свобода для тебе цінною?**
 - А) Так;
 - Б) Ні;
 - В) Скоріш так, а ніж ні.

6. Як ти виконуєш свої обов'язки ?

- А) Аби як;;
- Б) Добросовісно;
- В) Скоріше добросовісно, а ніж аби як.

7. Чи ти береш участь у житті класу?

- А) Ні;
- Б) Так;
- В) Інколи.

8. Як ти виконуєш домашнє завдання?

- А) Намагаюся виконувати усі завдання;
- Б) Виконує більшість завдань;
- В) Виконую ті завдання, які мені подобаються.

9. Чи робиш ти аналіз своїх дій вчинків та поведінки?

- А) Так;
- Б) Ні;
- В) Інколи.

10. Чи задумувались Ви над тим, як ваші дії впливають на інших?

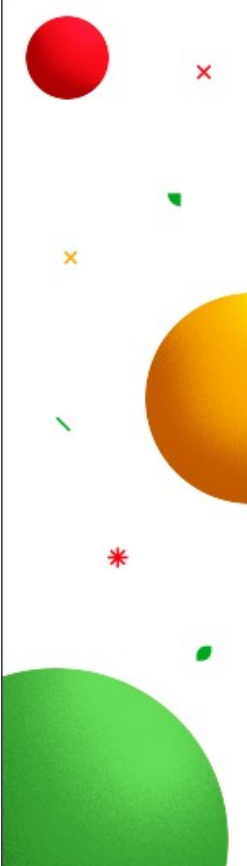
- А) Так, завжди ;
- Б) Мені байдуже;
- В) Інколи.

11. Чи вважаєш ти себе відповідальним громадянином?

- А) Так;
- Б) Ні;
- В) Скоріше так, а ніж ні.

Додаток В

Сертифікати

СЕРТИФІКАТ

Виданий 01.11.2020

який засвідчує, що

Марія Баланович

успішно завершив(ла) онлайн-курс:

«Бери й роби»

тривалістю 20 годин та отримав(ла) навички використання практичних інструментів для вчителя під час уроків

Зоя Литвин
Голова ГС «Освіторія»

Микола Антонов
Керівник напрямку персональних комп'ютерів Lenovo в Україні

Ілля Філіпов
Директор ТОВ «ЕДЮКЕЙШНЛ ЕРА»

Курс розроблено Громадською Спілкою «Освіторія» та компанією Lenovo Ukraine у партнерстві зі студією онлайн-освіти EdEra.

Сертифікат видано ТОВ «ЕДЮКЕЙШНЛ ЕРА».

*Сертифікат у базі проєкту EdEra <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/ed-era/cert/eca883d37b11496482122de215b5ff73/valid.html>

Активувати

СЕРТИФІКАТ

Виданий 19.10.2020

який засвідчує, що

Марія Баланович

успішно завершив(ла) онлайн-курс:

«Права людини в освітньому просторі»

Тривалістю 10 годин та отримав(ла) знання про права учасників освітнього процесу та механізми їх захисту.

Сертифікат виданий
ТОВ «ЕДЮКЕЙШНЛ ЕРА»

Ілля Філіпов
Директор ТОВ «ЕДЮКЕЙШНЛ ЕРА»

Посол Генрік Вілладсен,
Координатор проєкту ОБСЕ в Україні

Курс розроблений Координатором проєкту ОБСЕ в Україні та студією онлайн-освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
 Координатор проєкту ОБСЕ в Україні

МІНІСТЕРСТВО
 ОСВІТИ І НАУКИ
 УКРАЇНИ

*Сертифікат у базі проєкту EdEra <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/ed-era/cert/1eee32fe8ad342f1b5b03124e4670b84/valid.html>

Активувати

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Баланович Марія Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

11. 11. 2020
(дата)

(підпис)

Марія Баланович
(ім'я, прізвище)